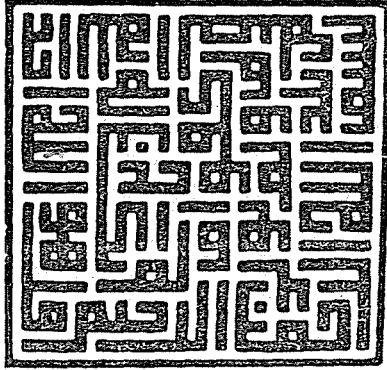

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

9. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi—ERZURUM, 1990

MEDÂR-I VÂHİDİYYET VE MERKEZ-İ EHADİYYET¹

Sadeleştiren :

Doç.Dr.Osman TÜRER

A.Ü. İlähiyat Fakültesi

Müellifi :

Harîrî-zâde Dervîş

Muhammed Kemâleddin

Bismillâhırrahmânırrahîm. Bir olan Allah'a hamdolsun. O'nun salât ve selâmı da efendimiz Hz.Muhammed'in ve temiz aileleriyle ashâbının üzerine olsun.

Bu şerefli ve değerli risâlede, Hakikat'a sülûk etmenin makamlarını bir daire'de beyan ettim ve ona "*Medar-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet*" adını verdim.

Bilinmelidir ki, Hakikat'a sülûk etmenin makamları yedi tanedir. Bunlardan üçü "*sülûk*" makamlarıdır. Bunlara "*fenâ*", "*mi'râc*" ve "*tedâni*" makamları da denir. Diğer üçü "*cezbe*" makamlarıdır. Bunlara, "*bakâ li-ecl'l-irşâd*", "*nûzûl*" ve "*tedellâ*"

1 Süleymaniye Ktp., Şazeli, No: 27.

Bu el yazması risâlenin müellifi merhûm Harîrî-zâde Dervîş Muhammed Kemâleddin, 1267/1850'de İstanbul'da doğmuştur. Babası, Rifâiyye ve Halvetiyye şeyhlerinden Şeyh Abdurrahmân-ı Harîrî'dir. Âlet ilimlerini ve yüksek ilimleri tahsil ettikten sonra, babasının manevî terbiyesi altında Rifâiyye ve Halvetiyye usûlüne göre mücâhededini sürdürmüş, Şeyh Muhammed Enîsü'l-Hüseynî ed-Dimeşki'den seyr-i sülûkünü tamamlamıştır.

Aslen Halep'li olan Harîrî-zâde, 1286'da Halep ve Mısır'a giderek, dört ay kadar oralarındaki şeyhlerle sohbet edip, tekrar İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da Abdüllaîf-i Buhârî ve Şeyh Kâsım-ı Mağribî gibi hadis âlimlerinden Hâdis tahsili yapan müellif, 1288'de Şeyh Muhammed Nürü'l-Arabî el-Melâmî'nin sohbetinde bulunmuş ve Şeyh-i Ekber'in "Fusûsu'l-Hikem" ve "Risâletü'l-Ehadiyye"si ile İbn Fârîz'ın "Kaside-i Tâiyye"sini okumuştur. Daha sonraları kendi hânesinde ilim tahsil etmek ve eser yazmakla meşgul olmuş, bu esnada kendisine müracaat eden kimseleri irşâd etmiştir. Merhûm Bursalı Mehmed Tâhîr de bunlardandır.

1299'da vefat eden Harîrî-zâde, Eyüp Sultan yakınındaki Hasib Efendi dergâhının avlusundaki babasının mezarının yanına defnolunmuştur. Otuz iki yıllık kısa ömründe kırk kadar eser yazmış olan müellifin en meşhur kitabı, bir tarikatlar ansiklopedisi niteliğinde olan "Tibyânu Vesâil'l-Hakâik fi Beyân-ı Selâsili't-Tarâik" adlı eseridir. (Bursalı Mehmed Tâhîr, "Osmanlı Müellifleri", Hilâl Yayınevi, İst., tarihsiz, c.I, s.144-145. Ayrıca geniş bilgi için bk., Yakup Çiçek, "Harîrizâde Mehmed Kemâleddin Hayatı, Eserleri ve "Tibyânu Vesâil'l-Hakâik"ı", İstanbul, 1982)

makamları da denir. Biri ise "*ehadiyyet*" makâmıdır. Mürşid-i kâmil, sâlike önce üç şey emreder. (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون)² âyet-i kerîmesince, insanlar ve cinler ancak Allah'a ibadet etmek için yaratılmışlardır. İbadetin kemâli ise, mahviyyet ve zilletten ibarettir.

1. Mürşid-i kâmilin emrettiği üç şeyden birisi ibadettir ki, bu ilimdir. Hizmetin sıhhatli olup olmadığı ilimle bilinir. Bu da üç kısımdır :

a) İbâdet : Bu, cennet arzusu veya cehennem korkusundan ötürü nefis ile yapılan ameldir. Ancak, hem kaynağı hem de maksadı açısından ma'lûdür.

b) Ubûdiyyet : Allah rızası için nefis ile ameldir. Bu da kaynağı açısından ma'lûl, gâyesi açısından ise hâlistir.

³âyet-i kerîmesi buna işaret eder. ومنهم من يعبد الله على حرف

c) Ubûdet : Bu ise, Hak ile Hakk'a ibadet olup, her iki cihetten hâlistir. Mürşid-i kâmilin sâlike emrettiği ibadet işte budur. Bu ibadetin en büyük gayesi, Allah'ı bilmek (ma'rîfet) olduğundan, İbn Abbâs (R.A.) yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen (ليعبدون) tabirini "*ma'rîfet*" manasıyla tefsîr edip, (اي ليعرفون) buyurmuştur.

2. Mürşid-i kâmilin sâlike emrettiği şeylerin ikincisi, işte bu "*ma'rîfet*"tir. Onun için, ibadetin kemâlinde, tarîkatın esasî olan "*zîkr-i dâimî-i vücûdî*"yı telkîn eder. Sâlik bunu yerine getirmekle, "*yakaza*" halî hasıl olur, gafletten kurtulur ve "*ma'rîfet*"e erer.

3. Mürşid-i kâmilin sâlike emrettiği üçüncü şey ise, "*ma'rîfet*"ın gayesi olan "*tevhîd*"dir. Onun için bazı müfessirler, yukarıdaki aynı âyette geçen (ليعبدون) tabirini, "*tevhîd*" manasına (ليعبدون) diyerek tefsîr etmişlerdir. Tevhîd ile ikilik perdesi ortadan kalkıp, Allahu Teâla'nın birliği zâhîr olur.

Şu halde, sülûkün esasından en büyük gaye "*tevhîd*"dir. Yukarıda bahsedildiği gibi, "*tevhîd*" makamları, üçü "*sülûk*", üçü

² Zâriyât, 56 : "Ben cinleri de insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım".

³ Hacc, 11 : "İnsanlardan kimi de Allah'a (dinin) yalnız bir tarafından (tutup) ibadet eder..."

"cezbe", biri de "ehadiyyet" makamları olmak üzere yedi tanedir :

A. SÜLUK MAKAMLARI :

1. "TEVHİD-İ EF 'ÂL" MAKÂMI :

Sâlik-i tâlib, yaratma, icâd ve hakikat cihetinden (قل كل من عند الله)⁴ deyip, âfâkî, enfûsî, zâhîrî ve kalbî fiillerin arkasından Allahu Teâlâ'yı müşâhede eder. Böylece, gördüğü her fiilin Ma'sûk'un (Allah'ın) fiili olduğunu ve Allah'ın o fiille zâhir olduğunu idrâk edip, mürşid-i kâmilin telkîniyle, "zîkr-i dâimî-i vücûdî" ile, (لا فاعل الا الله) râbitasıyla (الله) diyerek zikretmelidir. Bununla beraber, şer'i hükmü üzere (ما أصابك من حسنة فمن الله وما أصابك من سيئة فمن نفسك)⁵ âyet-i kerîmesini okuyup amel etmeli ki, mürşid-i kâmil'in önceki emrini yerine getirmeyi terkedip, bâtıl "Cebriyye" mezhebi itikâdına girmiş olmamalıdır. (و الله خلقكم وما تعملون)⁶ âyet-i kerîmesince, yaratıcılığı Allah'a nisbet edip, ameli de kula nisbet etmek suretiyle, kulun kesbini açıkça kabul etmelidir. Nitekim Fâtiha suresindeki (اياك نعبد) ifadesi, kulun kesbini belirtmektedir. (اياك نستعين) tabiri ise, kuldun güç ve kuvveti nefyetmekte ve "tevhîd-i ef 'âl"i ifade etmektedir.

Bu makam, "fenâ" makamlarının birincisi olup, "fenâ-i ef 'âl", "cennetül-ef 'âl" ve "tecelli-i ef 'âl" diye de isimlendirilir. Bu makam, "tedânî"dir. Yani Hakk'a doğru yükselmekle (m'râc) ilgilidir. Bu makamda sâlik "mûrid" ve "tâlib" adı verilir.

2. "TEVHİD-İ SIFÂT" MAKÂMI :

Ârif olan kimse, Hz.Ma'sûk'un (Allah'ın) kudret, irâde, hayat, ilim, sem', basar, kelâm, tekvîn ve kemâl sıfatlarını, mürşidin tarifîyle, âlemin zerrelerinin arkasında idrâk edip, bütûn mahlûkâtta ve kendi zâhir ve bâtınında tezâhür ettiklerini müşâhede ederek, onları Hakk'a nisbet eder. (لا موصوف الا الله) râbitasıyla, (الله) diyerek zikretmelidir. (فكشفنا عنك غطائك فبصرك اليوم حديد)⁷ âyet-i kerîmesince, perdenin

⁴ Nisâ, 78: "... De ki: ' Hepsî Allah tarafından'dır.'..."

⁵ Nisâ, 79: " Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir..."

⁶ Sâffât, 96 : "Halbuki sizi de, (elinizle) yapageldiğiniz şeyleri de Allah yaratmıştır".

⁷ Kâf, 22 : "...Senden perdeni kaldırıp açtık. Bugün gözün ne kadar

açılması, hatanın farkedilmesini gerektirir.

Bu mâkam da "*fenâ*" makamlarının ikincisi olup, "*fenâ-i sıfât*", "*tecellî-i sıfât*" ve "*cennet-i sıfât*" diye de isimlendirilir. Bu makam, "*tedânî*"nin orta derecesidir. Bu makamdaki sâlike de "*muhibb*" ve "*ârif*" adı verilir.

3. "TEVHİD-İ ZÂT" MAKÂMI :

"Âşık" olan kimse, bütün mahlûkatın varlıklarının, "*hulûl*" ve "*ittihâd*" söz konusu olmaksızın Hakk ile olduğunu, mürşidin irşâdıyla bilip ve görüp, onları Hakk 'a nisbet eder. (كل شيء هالك)⁸ âyet-i kerîmesince, (لا موجود الا الله) râbitasıyla (الله) diyerek zikretmelidir. (كل من عليها فان و يتي وجه ربك ذو الجلال و الاكرام)⁹ âyet-i kerîmesince de, Allah'ın zâtından başka mevcûd olmadığını açıkça müşâhede etmelidir.

Bu makâm ise, "*fenâ*" makamlarının üçüncüsüdür. "*Fenâ-i zât*", "*cennet-i zât*" ve "*tecellî-i zât*" da denilir. "*Tedânî*"nin son safhasıdır. Bu makamda, sâlikin mi'râcî, tam bir "*sekr*" hali ve Allah'ta fânî olma (*fenâ fillâh*) gerçekleşir. Bundan daha ileriye sülûk yoktur. Çünkü, (ليس وراء الذات مومي)¹⁰ denilmiştir.

Bu makamda dairenin yarısı geçilip, bundan sonra diğer yarısına "*tedellâ*" olunur. Yani, "*sekr*" halinden "*sahv*" haline geri dönülür. Bu ikinci yarıyı da "*cezbe*" makamları teşkil eder.

Bu makamda sâlike "*âşık*" denir. Daha sonra "*sahv*" haline ulaşır ve "*bakâ billâh*", yani "*cezbe*" makamlarına dahil olur. Bu makamdaki sâlik, beş "*ilâhî hazret*" olan "*gayb ve lâhût*", "*ceberût*", "*melekût*", "*mülk ve nâsût*" ve bunların hepsini şâmil olan "*trisan-ı kâmil*" hazretlerinin hepsini, birini diğerinin zuhûr ediş yeri (mazharı) olarak müşâhede etmelidir.

keskindir !"

⁸ Kasas, 88 : "...O'nun zâtından başka her şey helâk olucudur".

⁹ Rahmân, 26-27 : "(Yer) yüzünde bulunan her canlı fânîdir. (Ancak) azamet ve ikrâm sahibi olan Rabbin'in zâtı bâkî kalacaktır".

¹⁰ "Allah'tan daha ötede bir hedef yoktur".

B. "CEZBE" MAKAMLARI :

1. "CEM" " MAKÂMI :

Bumakamda "vahdet" zâhir, "kesret" ise bâtın olarak müşâhede olunmalıdır. Yani, (¹¹إن الله يقول علي لسان عبده سمع الله لمن حمده) kudsi hadisi sırrınca, Hakk'ı zâhir, halkı da bâtın olarak müşâhede edip, "vahdet" e ermekle, "kesret"ten alâkayı kesmelidir. Burada sâlik, mürşid-i kâmilin telkîniyle ve (¹²الله لا سواه) râbıtasıyla, (الله) diyerek zikretmelidir.

Bu makama, "kurb-u ferâiz" ve "seyr-i mahabbî" derler. Bunun lisâmı, (¹²ما رأيت شيئا إلا ورأيت الله قبله) ifadesidir. Bu makamda sâlike "murâd" ve "maktûl" adı verilir.

2. "HAZRETÜ'L- CEM" " MAKÂMI :

Bu makamda, "vahdet" bâtın Zat, "kesret" ise zâhir sıfatlardır. Yani, (لا يزال عبدي يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت له سمعا) kudsi hadisi sırrınca, sâlik Hak Teâlâ'nın ayna olduğunu, mahlûkâtın da onda görüldüğünü ve Allahu Teâlâ'ya nisbet edilen sıfatların O'nun zâtıyla olduğunu, mürşid-i kâmilin telkîniyle müşâhede edip, (الله) ismiyle zikretmelidir.

Bu makama, "kurb-u nevâfil" ve "seyr-i mahabbî" derler. Bunun lisâmı, (¹⁴ما رأيت شيئا إلا ورأيت الله بعده) ifadesidir.

Bu makamda, Zât'ın "vahdet"inden sıfatların "kesret"ine "tedellâ" ve tenezzül vardır. "Cezbe" makamlarının ikincisi ve "tedellâ" nin ortasıdır. Bu makamda sâlike "mahbûb" ve "mürîd bi-trâdeti'l-Hakk" (Hakk'ın irâdesiyle irâde eden) adı verilir.

¹¹ "Şüphesiz Allah kulunun (Peygamberi'nin) diliyle, 'Allah kendisine hamdeden kimseyi işitti' diyor..." (Müslim, Sahih, Salât, 62)

¹² "Hiç bir şey görmedim ki, ondan önce Allah'ı görmemiş olayım".

¹³ "Kulum bana nâfilelerle devamlı yaklaşıp, tâ ki ben onu severim. Ben onu sevince de, onun kulağı, gözü, dili, eli ve ayağı olurum". (Buhârî, Sahih, Rikâk, 38; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.VI, s.256).

¹⁴ "Hiç bir şey görmedim ki, ondan sonra Allah'ı görmemiş olayım".

3. "CEM'UL-CEM'" MAKÂMI :

Bu makamda sâlik, Zât'ın "vahdet"ini, zuhûr ettiği şeylerin (mezâhir) "kesret"i ile; mezâhirin "kesret"ini de Zât'ın "vahdet"i ile müşâhede ederek, (الله) ismiyle zikretmelidir. Allah'ın "vahdet"inin zuhûru "kesret" ile, "kesret"ın vücûdu (varlığı)da "vahdet" ile. "Vahdet" "kesret"e dönüşmedikçe ortada zâhir olmaz. "Kesret", Ma'sûk'un yanı Allah'ın mertebeleridir. O mertebeler, "kesret"iyle birlikte iki kısımdır. Biri; "müessire" olup, zâtî isimler ve fiilî sıfatlardır. Diğer ise; "müteessire" olup, hissi renkler ve akli mânâlardır. (هو الله والأخر والظاهر والباطن)¹⁵ âyet-i kerîmesince, evvel, âhir, zâhir ve bâtin Cenâb-ı Hakk'tır.

Bu makamın lîsânı ise, (رأيت شيئاً إلا ورأيت الله معه)¹⁶ ifadesidir. Bu beraberlik (ma'ıyyet), tecelliyâtta "kesret" olmasından ötürü olup, nisbîdir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de (وهو معكم أينما كنتم)¹⁷ buyurulmuştur. Bu "ma'ıyyet" tecelliyâtta birbirlerine göredir. Hakikatte ise "ma'ıyyet" yoktur. Nitekim hadis-i şerifte (كان الله ولا شيء معه)¹⁸ buyurulmuştur. Hz. Ali (K.V.)de bu hadis-i şerifi (وهو الآن علي ما هو عليه كان)¹⁹ şeklindeki vecîz sözüyle tamamlayarak, "ehadiyyet" makamına işaret buyurmuşlardır. Bu makamda, Zât'ın "vahdet"inden sıfatların "kesret"iyle eserlerin "kesret"ine "tedellâ" ve tenezzül olunur. Bu makam "cezbe" makamlarının sonuncusu ve "tedellâ"nın nihâyetidir. Bu makamda sâlike "vâsıl" ve "muḥakkık" adı verilir.

Burada konunun daha iyi anlaşılması için, bütûn bu makamların şekli, temsili olarak büyük bir daire ve onun etrafında da küçük daireler yerleştirip, "fenâ", "bakâ", "tedânî" ve "tedellâ" ifade edilmiş, dairenin merkezine de bir nokta konularak, "ehadiyyet"e işaret edilmiştir. Bunları kuşatan "ma'rîfet" dairesi adıyla ikinci bir daire, onu da kuşatan "amel-i şeriat ve tarikat" dairesi denilen üçüncü bir daire konularak, amel ve ibadetsız "ma'rîfet"e, "irfân"sız da "tevḥîd"e vâsıl olunamayacağı gösterilmiştir. Bu daireler birbirini

¹⁵ Hadîd, 3 : "O hem evveldir, hem âhirdir, hem zâhirdir, hem bâtındır".

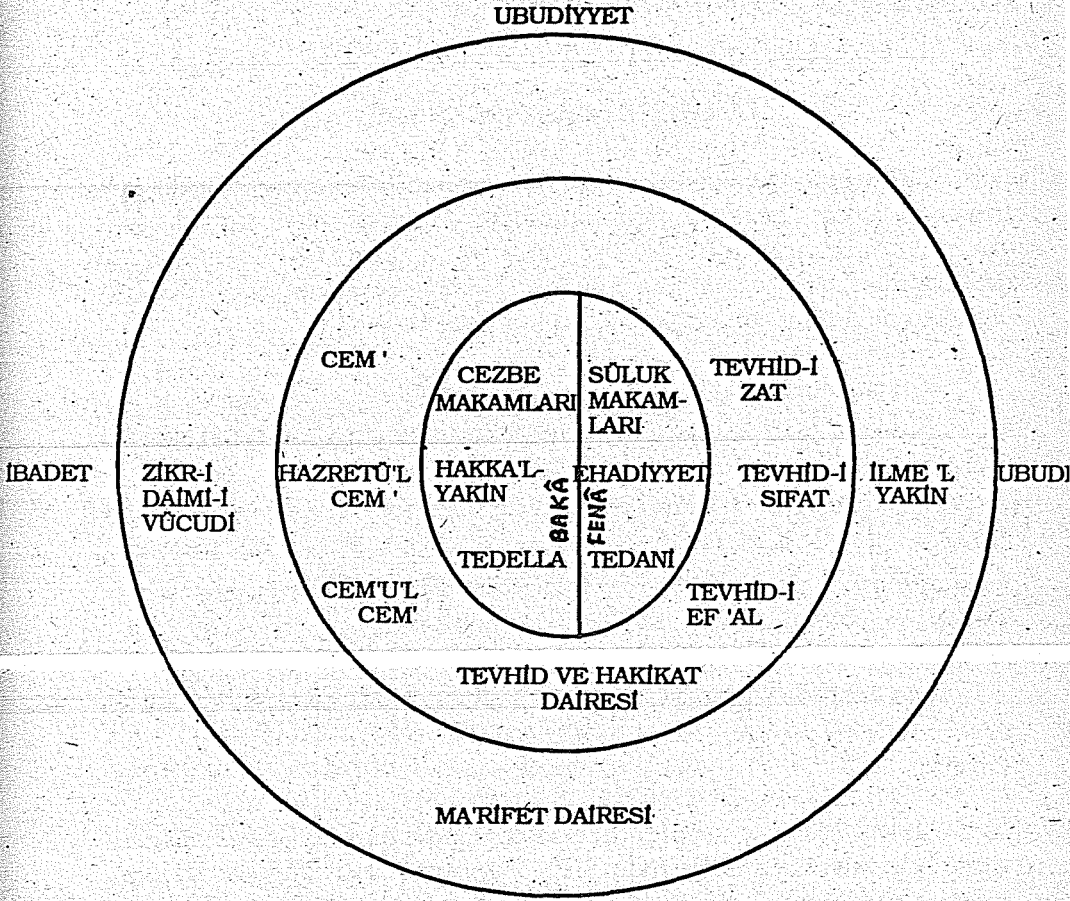
¹⁶ "Hiç bir şey görmedim ki, onunla beraber Allah'ı görmemiş olayım".

¹⁷ Hadîd, 4 : "...Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir".

¹⁸ "Allah var idi ve onunla beraber hiç bir şey yoktu". (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut, 1352, c.II, s.130; Aliyyü'l-Kârî, Mevzu'âtü'l-Kûbrâ, tahkik : M.es-Sabbâğ, Beyrut, 1391, s.236).

¹⁹ "O şu anda da öyledir".

kuşatmakta olup, şu şekildedir :

AMEL-İ ŞERİ'AT VE TARİKAT DAİRESİ

Bu dairenin yarısı olan "*fenâ*" tarafı "*ayne'l-yakîn*"a nâzır olup, sâlik, isim ve sıfatlarla amel etmeye mazhar olur ve fiilleri, sıfatları ve zâtı Hakk'ın vücûduna ayna yapıp O'nu müşâhede eder. Dairenin diğer yarısı olan "*bakâ*" tarafı ise "*hakka'l-yakîn*"e nâzır olup, meczûb ve müntehî sâlik, "*cem*"'ı, "*hazretü'l-cem*"'ı ve "*cem'u'l-cem*"'ı, Ma'sûk'un (Allah'ın) hakikatının aynı olarak müşâhede eder. Fakat şekilde "*âlem*" diye isimlendirilen, Ma'sûk'un aynı değildir. Çünkü onun hakikâte vücûdu yoktur. Ancak,

Ma'sûk'un onun kılığına bürünmesi sebebiyle, bizim görmemiz açısından vücûdu vardır. Bu kılığa bürünmesi (telebbûs) de bizim görmemize nisbetledir. Fakat Hz.Ma'sûk'a nisbet etmek, (علي ما هو عليه كان)²⁰ tenezzühü üzeredir.

(سبحانه و تعالي عما يولون علوا كبيرا)²¹.

C. "EHADİYYET" MAKÂMI :

"Ehadiyyetü'l-cem' " diye tabir edilen bu makam, "hakikat-ı hakka'l-yakîn" makâmı olup, dairenin merkezî olan nokta bunu ifade eder. Bu makam, Rasûl-i Ekrem (S.A.S.)'e mahsûstur. Oraya ondan başkası vâsıl olamaz. Ancak, "Hakikat-ı Muhammediyye"nin verâseti ile, ondan bir adım geride olmak üzere vâsıl olur.

Bu makama "yetim malı" (mâlû'l-yetîm) derler. (ولا تقربوا مال)

22 âyet-i kerîmesiyle Cenâb-ı Hakk bu makâma işaret buyurmuşlardır. "Ahsen-i vech" (التي هي أحسن) olan, verâsettir. Mürşid-i kâmil telkîniyle, "vahdet-i gayr-i kesret" ve "kesret-i gayr-i vahdet" müşâhede ederek (الله) ismiyle zikretmelidir. 23 âyet-i kerîmesi buna şâhittir. Bu makâmın lisânı da, (ما رأى الله إلا الله)²⁴ ifadesidir.

Doğruyu Allah söyler ve doğru yola o hidâyet eder. Allah'ın kısa bir zamanda, bir kaç saat içerisinde ortaya çıkardığı bu risâle, Hicret'in 1290 senesinin Rabî'u'l-âhîr ayının yirmibirinde, pazartesi günü, İştîp şehrinin uzağındaki bir köyde, orada müsafir olduğum bir anda yazılmıştır. Ben, sâliklerin en fakîri Muhammed Kemâleddîn el-Harîrî el-Halvetî el-Melâmî'yim. Allah o kimseye en yüksek makamı nasîp etsin. Allah'ın salâtı, efendimiz Hz.Muhammed'in, ailelerinin ve bütûn ashâbının üzerine olsun. Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur²⁵.

²⁰ Bk. : 18 numaralı dipnot

²¹ İsrâ, 43: "O bundan tamamıyla münezzehtir, yücedir, büyüktür".Metinde şu şekildedir : تعالي الله سبحانه عن ذلك علوا كبيرا

²² En'âm, 152: "Yetimin malına... o en güzel olanından başka bir suretle yaklaşmayın. ..."

²³ Enfâl, 17: "...Attığın zaman da (Habibim) sen atmadın, ancak Allah attı. ..."

²⁴ "Allah'ı Allah'tan başkası görmedi".

²⁵ Bu risâlenin sadeleştirilmesinde esas aldığımız nüshanın sonunda, Emîn Dervîş Hamîd tarafından istînsâh edildiği kaydı mevcuttur. İstînsâh tarihi zikredilimemiştir.